

УДК 811.161.2'276/.282/.373:523.34
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2023.34.11>

Юлія Каліщук (Онищенко), асп.
ORCID: 0000-0001-7212-2638
e-mail: gulia.onischenko@ukr.net

Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна

МІСЯЦЬ В УЯВЛЕННЯХ І ВІРУВАННЯХ НОСІЇВ УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК

На матеріалі східностепових говірок досліджено Місяць у віруваннях українського народу. У розгалужених коментарях інформантів зафіксовано прикмети, повір'я, замовляння, звичаї тощо, пов'язані з перебуванням небесного світила в різних фазах.

Проаналізовано семи на позначення Місяця, найближчого до Землі небесного тіла, супутника Землі, що світить відображеним сонячним світлом, його фаз, частин півмісяця та часу, коли місячно й видно від сьйва місяця. Засвідчено прикмети, які віщують хорошу чи погану погоду, що простежується за допомогою розташування умовного відра на кінчиках Місяця, мороз і навіть початок війни.

Виявлено однокомпонентні лексеми: *полуко^лцо*, *наро^стан'їє*, *уби^ван'їє*, *рос^те* (і варіант *рас^тот*'), *прибу^вайє*, *убу^ва* (і варіант *убу^вайє*), *уход^іт*, *уш^черб^ів^іс^а та ін.* та багатоконпонентні одиниці: *фази м'іс'ац'а*, *на молоді^лка*, *на с^повн'ї*, *на уш^черблен^а* (і варіант на *уш^черб*), *на 'убил'*, *на спад^м*, *три ч^етверт'ї*, *їа^кїї убу^вайє* (і варіант *уби^вайє*), *ве^ллика лу^лна*, *рас^туш^чїї^л м'ес'ац'* (і варіанти *рос^туш^ча лу^лна*, *рас^туш^ча лу^лна*, *рос^туш^чїї^л м'іс'ац'*, *рос^туш^чїї^л м'іс'ац'*, *рос^туч'її^л м'іс'ац'*, *ро^стуш^чїї^л м'іс'ац'*), *спа^дайуч'її^л м'іс'ац'*, *ш^чербатиї^л м'іс'ац'*, *дуже важ^кїї^л м'іс'ац'*, *прибу^вайуч'її^л м'іс'ац'*, *нарос^ттайуш^ча лу^лна та ін.* на позначення Місяця та його фаз, порівняння *м'іс'ац'* як *мли^нное* *колесо* (про повний).

Подано детальні характеристики особливостей молодого, зростаючого, повного та спадного Місяця. Найчастіше з-поміж усіх фаз у коментарях діалектоносіїв відзначено молодик, адже в цей період Місяць має цілющу силу, яка допомагає в лікуванні зубів, переляку в дитини, енурезу, виведенні бородавок, знайомстві з добрим парубком, поліпшенні матеріального становища в сім'ї тощо. Також саме на молодика спостережено звичаї щодо необхідності початку нових справ, саднання горюдини, планування дій, пов'язаних із доглядом за собою. На відміну від молодого, повний Місяць часто має негативний вплив на людину, адже він може бути причиною виникнення безсоння чи інших хвороб. Наголошено на необхідності затуляти на ніч вікна, аби уникнути потрапляння місячного сьйва на людину під час сну.

В аналізованому ареалі за допомогою метафоричного зображення Місяць постає у вигляді живої істоти: *уми^вайц'а*, *о^лтак*, *в'їшюв^л м'іс'ац'* (з-за *жмар*), *ка^лзали* / *моло^лдик наро^лдивс'а*, *ка^лзали* / *м'іс'ац' наро^лдивс'а та ін.*

Ключові слова: діалект, українські східностепові говірки, астрономічна лексика, фази Місяця, сема.

Вступ. Сонячна система складається з безлічі небесних тіл, із-поміж яких вчені виділяють планети, супутники, астероїди, комети тощо. Місяць у цій складній системі класифікують як природний супутник Землі, що безпосередньо впливає на морські припливи та відпливи, самопочуття людей, життєдіяльність тварин і рослин. Важливого значення в давніх віруваннях слов'ян набували фази Місяця, які допомагали прогнозувати погоду та планувати сільськогосподарські роботи. Існує чимало прикмет, повір'їв і легенд, пов'язаних саме з ними. Окремі хвороби та негаразди в житті люди лікують за допомогою замовлянь на молодика, які передаються з покоління в покоління в кожній сім'ї.

Образ Місяця дуже часто персоніфікують у літературних творах, міфах, магичних ритуалах. Вважають, що нібито на ньому відображено сцену з біблійної оповіді про братів Каїна та Авеля. Астрономіації, і Місяць зокрема, неодноразово були предметом дослідження вітчизняних лінгвістів (О. М. Богуш [1], О. Ю. Карпенко [2], Л. Т. Масенко [3], І. Ю. Підгородецька [4], А. А. Плечко [5], Л. М. Синишин [7], А. Ф. Соломахін [8], О. М. Тріль [9–11], Н. В. Федорович [12], Л. С. Прокопович, М. В. Луца [6] та ін.).

Мета дослідження – опис Місяця, пов'язаних із ним понять, процесів, станів, фіксація окремих лікувальних замовлянь, словесних формул, текстів усної народної творчості у традиційних уявленнях діалектоносіїв (на матеріалі українських східностепових говірок Запорізької та Донецької областей).

Джерельною базою роботи є власноруч записані експедиційним шляхом матеріали у 28 н. пп. упродовж 2020–2023 рр. за спеціальним укладеним питальником.

Методологія дослідження. Використано описативний метод для систематизації й узагальнення спостережених номінативних одиниць і вичерпних коментарів до них. Із метою встановлення специфіки та характерних

ознак найменувань Місяця застосовано метод лінгвостістичного спостереження. Потребу визначення частотності вживання номенів досягнуто завдяки методу кількісних підрахунків.

Результати дослідження. Під час аналізу особливостей найменувань небесного світила, його окремих частин, пов'язаних процесів, дій, які виконують мовці, зафіксовано назви на позначення Місяця, його фаз (молодик, зростаючий, перша чверть, три четверті, повний, спадний), стану, коли місячно чи безмісячно тощо.

Кінчики півмісяця репрезентовано іменниками *роги* (н. пп.: 5, 9, 22) (і варіантами *р'їж^кки* – н. пп.: 3, 12, 19, 20; *ро^жк^ки* – н. пп.: 1, 2, 4, 7–9, 10, 15, 16, 21, 24, 26, 27; *ро^жоч^ки* – н. п. 23), *кон^лци* (н. п. 13) (і варіантом *кон^лч^ки* – н. п. 25).

Настання дощової чи навпаки сухої погоди залежить від положення Місяця та вигаданого інформантами умовного відра на ньому, яке падає чи тримається, що зафіксовано такими прикметами:

- відро впало – буде дощ: *їак то^лнен^кїї / з^лнач^лит^л дош^ча не^л буде / а їак^шо в'їн р'їж^кками у^лниз / з^лнач^лїєт на дош^ч / в'їдро не^л в^лдерж^лїц'а / буде м'іс'ац' дош^чо^лв'її* (н. п. 3); *їак н'є в^лд^лерж^лїц'а в'ад^лро / з^лнач^лїєт^л буїт^л дош^ч* (н. п. 4); *їак^шо в'їдро не^л зач^лїп^лл'айц'а за м'іс'ац' / з^лнач^лит^л дош^ч / буде в'їдро не^л в^лдерж^лїц'а* (н. п. 6); *на то^лнен^кїї при^лк^лмета / їак р'їзко о^лце на ро^лгах в'їн напус^лкаїє / ко^лромислом робе / то^л буде дош^ч / і з^ллива ц'їлії м'іс'ац' / а їак ко^лромислом в^лдерже у^лгору / то^л д'ї дож^лд'а / може^лт^л не^л бут^л* (н. п. 9); *моло^лдик / на н'ого у^лїавно в'їшайеш в'їдро / їак^шо це в'їдро / падаїє / з^лнач^лит^л / буде дош^ч* (н. п. 19); *мо^лло^л дїї м'іс'ац' їєсл'ї / буде так рас^лпа^л ложен'ї / шо в'їдро впа^лде / то на дош^ч // нїл^л з'а в'їдро по^л в'їсїт^л /*

тоді на дошч' / а йеслі в'їдро зач'єпиц'а / тоді дошч'а не^у буде (н. п. 20);

- відро тримається – буде сухо: йак'шо в'їдро м'она по'в'єсит' / то не^у буде дошч'а / а йеслі в'їдро не^у в'держуц'а / то буде дошч' (н. п. 2); йеслі моло дії м'іс'ац' рожж'ками в'єрх / чут' так п'їдн'атиї / з'нач'ит' д'ерже в'їдро / то м'іс'ац' буде без^о дож'д'іє / а йеслі н'ї / тоді дож'д'і в'єл'лик'ї / дож'д'о в'ї м'іс'ац' (н. п. 9); йак'шо на р'ї жок моло дого м'іс'ац'а по'в'єсит' в'їдро і воно^і буде в'їс'їт' / то в'єї пе'р'їод дож'д'у не^у буде // а йак'шо р'ї жок моло дого м'іс'ац'а на хиленїї так / шо во да з' його в'ил'їц'а / то буде дож'д'о в'ї пе'р'їод (н. п. 12); кажут' / йак'шо ровно сто йат' / ну ко'ромисло / йак' в'їдра в'їшайеш не^у нач'є / то з'нач'ит' дож'д'а не^у буде / йак'шо накл'он:о / то буде дошч' // кон'ци накл'он'єни а'бо не^у накл'он'єни / і по'казує / буде дошч' ч'и не^у буде (н. п. 13); там д'ивл'їц'а / йак' в'їн (місяць) по'вернут'ї / йак' в'їдро с'тане на його / то м'іс'ац' не^у жди дож'д'а / а йеслі в'їдро опро'к'їнец'а / то з'нач'ит' буде дошч' // це шч'є в' баб'ки пр'їм'єти бу'ли / ста'рушки (н. п. 15); йак'шо м'іс'ац' в'єрх / то буде йасно / йак'шо в'низ / то буде дошч' (н. п. 17); пр'їк'мета / йак'шо м'іс'ац' / і на н'ом в'їдро м'ожна по'в'єсит' / з'нач'ит' дошч'ч'у не^у буде // йак'шо в'їн пере'вернут'ї / шо в'їдро не^у д'ержуц'а / тоді дошч' м'ожє бут' (н. п. 18); д'ив'їлис'а / йак' серп'їк / ку'ди рожж'ками / в'єгору / йак'ш'ч'о рожж'ками в'їдро о'д'їнец'а на рожж'ки / то з'нач'ит' дошч'ч'у не^у буде / а йак'шо в'їдро спов'зе із м'іс'ац'а / із серп'їка / то з'нач'ит' буде дошч' (н. п. 21); кажут' / йак'шо в'їдро м'ожна по'в'єсит' на н'ижн'її рожок і воно там у'д'ержуц'а / то з'нач'ит' дошч'ч'у не^у буде / а йесл'ї не^у м'ожна / в'їдро там пере'к'їнец'а / з'нач'ит' буде дошч' (н. п. 27);

- відро тримається – буде дощ: на малад'їка / йак' в'ад'ро м'ожна па'в'єс'їт' на'єто / з'нач'їт' бу'їт' дож'д' / а йак' н'є в'єшайєц'а з'нач'їт' бу'їт' су'х'їє (н. п. 4); йак'шо рожж'ки задрат'ї і по'ч'єпиц'а в'їдро / то буде дошч' (н. п. 5); кажут' / йак' в'ї д'єрце м'ожна по'в'єс'їт' / з'нач'їт' буде дошч' (н. п. 6); йа з'найу / шо йес'ї моло дії м'іс'ац' / йак'шо в'їн так' гарно сто йїт' / шо в' н'ого м'ожна в'їдро по'в'єс'їт' / то м'ожєт' буде дошч' // а йак'шо спов'зайє в'їдро / то не^у буде дошч'а (н. п. 9); бу'вайє йак' серп' / йесл'ї в'їн заок'ругл'її / то гово'р'ат' єто на дож'д' / а йесл'ї ч'ут' на н'из / ну пол'м'іс'ац' / в'їн т'їко нач'ї найєц'а / то гава'р'ат' / дож'д'а не^у буде // гава'р'ат' / в'їдро д'ержуц'а на м'іс'ац'ї / то з'нач'їт' буде дошч' / а йесл'ї на н'из / то буде засуха (н. п. 10); ко'ли в'їдро не^у м'ожна поч'єп'їт' / то дошч'а не^у буде (н. п. 11); йа з'найу / йак'шо в'їдро м'ожна по'в'єс'їт' / то дошч' буде / буде дошч'ч'їт' (н. п. 24).

Як бачимо, прикмети, згадані вище, мають різні тлумачення в досліджуваних ареалах.

Один з інформантів, спостерігаючи за Місяцем уночі, попереджав про початок війни: там два б'рата на м'іс'ац'ї і во'ни кол'ат' о'д'їн 'одного в'їлами / не^у м'їр'ац'а / буде во'на // це та ка пр'їк'мета (н. п. 11).

На позначення сухої чи сльотливої погоди засвідчено такий коментар: йак'шо м'іс'ац' ле'їт' / ч'а бан сто йїт' / це буде дошч' // йак'шо м'іс'ац' сто йїт' / ч'а бан ле'їт' / це зна'ч'їт' дошч'а не^у буде / сухо буде (н. п. 5).

У спостереженнях мовців зауважено й цікаві прикмети, що віщують дощ: дн'їє два ч'ї тр'ї м'іс'ац' дво'їн'ї бує / йак' т'єн' од' його / з ро'гам'ї / це кажут' на дошч' так (н. п. 5); полн'її м'іс'ац' / йак' в'їн ум'ї в'айїц'а о' так / то буде дошч' (н. п. 10).

Молодий Місяць вважають провісником дощової погоди: моло дії / то на дошч' (н. п. 7), наявність кіл навколо нього свідчить про мороз наступного дня: на м'іс'ац'ї бу'вайут' о'ц'ї кру'ї / кру'гом м'іс'ац'а / то на мо'роз // та'ке йє і на сон'ц'ї / і на м'іс'ац'ї // на м'іс'ац'ї ми л'уб'їли в'їд'їє л'ац'а / о'собєно на полно'лун'їє / о'це ко'ли в'єї повна лу'на / д'ї в'їл'їс'а / оч'ї / н'їс' / рот шу'кали (н. п. 21).

Семему місяць, найближче до Землі небесне тіло, супутник Землі, що світить відображеним сонячним світлом маніфестовано номенами м'іс'ац' (н. пп.: 1–3, 5, 6, 9, 10, 12–23, 26, 27) (і варіантом м'єс'ац' – н. пп.: 4, 8, 24, 25), лу'на (н. пп.: 2–5, 7–9, 13, 14, 21, 23, 26, 28), сполученням слів м'іс'ац' на н'єб'ї (н. п. 18).

Загальні назви Місяця дуже часто пов'язані з його фазами, що ілюстровано в окремих коментарях респондентів: йак'шо повєн / то лу'на // моло дік / йак' наро'д'їв'єс'а (н. п. 3); йак' ма'л'єн'к'її / тон'їн'к'її / то м'іс'ац' / йак' в'єл'їка / то лу'на (н. п. 21); м'іс'ац' / а ко'ли к'ругл'є / то лу'на ка'зали (н. п. 21); йак'шо в'д'рує в'їп'ї райїц'а д'уже в'єл'їк'її м'іс'ац' / в'їн та'к'її к'ругл'її бу'вайє / д'уже в'аж'к'її / повн'її / то м'ожут' ска'зат' / шо лу'на // це ко'ли полно'лун'а і в'їн д'уже б'л'їз'ко набл'ї жайїц'а до зє'м'л'ї (н. п. 26).

Фази Місяця в досліджуваних говірках позначено лексемами фази м'іс'ац'а (н. п. 16), ч'єт'єрт' (н. п. 15) (і варіантами ч'єт'єр'єт' – н. п. 4; ч'єрт' – н. п. 27), моло дік (н. пп.: 2, 5–7, 9, 13, 16, 17, 19, 21, 26–28) (і варіантами мо'ло'дік – н. п. 24; мала'д'їк – н. п. 4; мала'дік – н. пп.: 18, 25; демінутивами мо'лад'їч'ок – н. п. 1; малад'їч'ок – н. п. 4), на мол'їд'їка (н. пп.: 3, 6, 16, 27), серп (н. п. 10) (і варіантом серп'їк – н. пп.: 9, 21, 27), поло'в'їна (н. п. 6) (і варіантом поло'в'їнка – н. п. 2), п'їв' м'іс'ац'а (н. п. 6), с'к'їбоч'ка (н. п. 2), полуко'р'їц'о (н. п. 25), наро'с' тан'їє (н. п. 4), убу'ван'їє (н. п. 4), рос'тє (н. п. 25) (і варіантом рас'т'от' – н. п. 4), на с'повн'ї (н. п. 6), пр'їбу'вайє (н. п. 26), убу'вайє (н. пп.: 26, 27) (і варіантом убу'ва – н. п. 27), у'ход'їт' (н. п. 4), на уш'ч'єр'блєн'а (н. п. 9) (і варіантом на уш'ч'єрб – н. п. 9), на убу'л' (н. п. 9), на спад' (н. п. 16), тр'ї ч'єт'єрт'ї (н. п. 9), уш'ч'єр'б'їв'єс'а (н. п. 9), йа'к'її убу'вайє (н. п. 12) (і варіантом убу'вайє – н. п. 22), композитивами ново'лун'а (н. п. 1) (і варіантами ново'лун'їє – н. п. 16; но'єво'лун'їє – н. п. 14), повно'лун'їє (н. п. 1) (і варіантами полно'лун'їє – н. пп.: 2, 7, 9, 13–16, 21–23, 25, 27, 28; по'лно'лун'їє – н. п. 14; по'лно'лун'їє – н. п. 4; по'лна'лун'їє – н. п. 20; пална'лун'їє – н. пп.: 4, 8; полно'лун'а – н. п. 26; полно'лун'а – н. п. 21), атрибутивними словосполученнями повн'ї м'іс'ац' (н. пп.: 1, 2, 5–7, 9, 17, 22, 23, 26, 27) (і варіантами полн'її м'іс'ац' – н. пп.: 10, 14; повєн м'іс'ац' – н. пп.: 6, 11; повна лу'на – н. пп.: 18, 21; полна лу'на – н. пп.: 2, 14, 25), в'єл'їка лу'на (н. п. 14), не^у повн'її м'іс'ац' (н. п. 27), пер'в'її м'іс'ац' (н. п. 5), моло дії м'іс'ац' (н. пп.: 3, 5, 7, 9–15, 21–23, 25–28) (і варіантами мо'ло'дії м'іс'ац' – н. пп.: 2, 20; мала дії м'єс'ац' – н. п. 25; моло'дєн'к'її м'іс'ац' – н. п. 17), нов'її м'іс'ац' (н. пп.: 9, 16, 26), ран'її м'іс'ац' (н. п. 14), к'ругл'її м'іс'ац' (н. пп.: 5, 26), в'єл'їк'її м'іс'ац' (н. п. 26), ста'р'її м'іс'ац' (н. пп.: 5, 14, 15) (і варіантом ста'ра лу'на – н. п. 14), уш'ч'єр'бн'її м'іс'ац'

(н. пп.: 6, 27), *уби вайуш'ч'ий м'іс'ац'* (н. п. 21) (і варіантами *уби вайуш'ч'ий м'іс'ац'* – н. п. 17; *уби вайуш'ч'ий м'ес'ац'* – н. п. 25; *убу вайуш'ч'ий м'іс'ац'* – н. п. 21; *уби вайуш'ч'а лу'на* – н. пп.: 5, 9, 14, 18, 21; *уби вайуш'ч'а лу'на* – н. п. 18), *уга сайуш'ч'ий м'іс'ац'* (н. п. 27), *рас туш'ч'ий м'ес'ац'* (н. п. 4) (і варіантами *рос туш'ч'а лу'на* – н. пп.: 14, 18, 21; *рас туш'ч'а лу'на* – н. п. 18; *рос туш'ч'ий м'іс'ац'* – н. п. 17; *рос туш'ч'ий м'іс'ац'* – н. п. 6; *рос туч'ий м'іс'ац'* – н. п. 5; *рос'с туш'ч'ий м'іс'ац'* – н. п. 3), *спа дайуч'ий м'іс'ац'* (н. п. 5), *тон'кі м'іс'ац'* (н. п. 26) (і варіантом *то'нен'кі м'іс'ац'* – н. пп.: 3, 9), *ш'ч'ер'бати м'іс'ац'* (н. п. 12), *дуже важ'кі м'іс'ац'* (н. п. 26), *прибу'вайуч'ий м'іс'ац'* (н. п. 21), *нарос тайуш'ч'а лу'на* (н. п. 16) та порівнянням *м'іс'ац' йак мли'нове колесо* (про повний) (н. п. 19).

Інформанти надають рекомендації щодо тонкощів розрізнення молодого та спадного Місяця, які полягають в умовному домальовуванні палиці до півкола, що дає можливість легко визначити його природу: *йак уз'нат' / м'іс'ац' моло'дї ч'и ста'рї / о'це ж'к' ру'глі м'іс'ац' / о'так д'їлиц'а / о'це ер / а о'це ес / тут рос'туч'ий / а тут спа дайуч'ий* (н. п. 5); *моло'дї м'іс'ац' / це напри'м'ер / йеслі вот пос'тавиш палочку на к'ін'ч'ики / буква ер / це з'нач'ит' моло'дї ран'ї м'іс'ац' / а йеслі наобо'рот / то буква ес полу'ч'айц'а / це з'нач'ит' ста'рї м'іс'ац'* (н. п. 14); узагальнення про його фази: *моло'дї м'іс'ац' с од'ної сторо'ни / а ста'рї / с дру'гої* (н. п. 15).

Деякі діалектосії характеризують фази Місяця:

- молодий: *моло'дик / йак о'це в'ін т'їку у'з'ен'кі по'йавиц'а* (н. п. 6); *моло'дї м'іс'ац' це та'кі серпиком* (н. п. 9); *йак'шо моло'дї / зви'ч'айні ро'жоч'ок / то ми каже'мо моло'дї м'іс'ац'* (н. п. 23); *моло'дї м'іс'ац' / коли та'кі п'росто серпик // а ш'ч'е кажут' / на молоди'ка* (н. п. 27); *коли моло'дї / в'ін ш'ч'е не'повні ч'и вже уга сайуш'ч'ий / з'найш / йак в'ін поту'хен'ку с'ходе // нап'риклад / з л'ївої сторо'ни це моло'дик / йак серпиком / йак'шо с правої сторо'ни / о'це в'ін же так убу'ва / убу'вайе / шо вже теж ут'вору'єц'а йак серпик / ну на н'ого вже не' кажут' моло'дик / бо в'ін уш'ч'ербні / так його наз'вайут'* (н. п. 27); *моло'дик / це коли в'ін моло'дї* (н. п. 28); *моло'дик / то'нен'ка нап'їв'ру'гла с'муж'ка* (н. п. 28);

- зростаючий: *м'іс'ац' уже на с'повні / йак в'ін рос'те* (н. п. 6); *йеслі напри'м'ер ста'рї м'іс'ац' / ч'ут' / ч'ут' с' буквою ес / в'ін нач'инає ув'ел'ич'ивац'а / з'нач'ит' рос'туш'ч'а лу'на* (н. п. 14); *моло'дї м'іс'ац' / шо п'їт'ух во'ди нап'їєц'а // ка'да в'ед'ро по'в'ес'їш / шо в'їд'ро' буде в'їс'ет' / мала дї м'ес'ац' / кон'ч'ик о'цеї і зогнутї / то п'їт'ух во'ди нап'їєц'а // йеслі в'їд'ро по'в'ес'їт' / то п'їт'ух во'ди нап'їєц'а / з'нач'ит' це мала дї м'ес'ац' / полуко'л'цо // о'так вигл'ад'їт' мала дїк* (н. п. 25); *ч'верт' м'іс'ац'а йе / не'повні м'іс'ац' // це з'нач'ит' уже б'їл'ше / ч'їм п'їв'їс'ац'а / ну ш'ч'е не'повні м'іс'ац'* (н. п. 27);

- повний: *йеслі' полна лу'на / це з'нач'ит' в'ін д'олжен бут' / полні* (н. п. 14); *йак мли'нове колесо / можна ру'кою дос'тат'* (н. п. 19); *лу'на / йак'шо в'ін уже повні* (н. п. 23); *коли м'іс'ац' повні / то' каже'м полно'лун'їе* (н. п. 27);

- спадний: *уш'ч'ербив'са м'іс'ац' / це коли три ч'етверт'ї* (н. п. 9); *йеслі с' полно'лун'їа в'ін уме'н'шайе'ц'а / то з'нач'ит' це ста'ра / уби вайуш'ч'а лу'на* (н. п. 14); *коли м'іс'ац' уби вайуш'ч'ий / то ка'зали серпик // серпик / це коли моло'дї і в'ін уже убу'вайе* (н. п. 21).

В аналізованій говірковій групі спостережено замовляння та прикмети на молодий Місяць, які використовують для:

1) знайомства з гарним парубком: *м'іс'ац' молоди'ч'ок / на то'бі золо'тї хрест на с'пом'їа / а ме'н'ї на здо'ров'їа / св'їти у' темному лу'зі / пош'ли ме'н'ї в'їрного д'ру'га* (н. п. 3);

2) виведення бородавок у людей і тварин: *в мене о'це ко'рова / в нейї боро'давк'и по'я'вилис' // баба Ма'рїа каже / ти з'найш / о'так с'ї даї п'їд ко'рову і с'к'їл'ки боро'давк' / на' тому зав'їа'ж'и і ка'жу / мати Божа / помо'жи ме'н'ї / с'ї'ли мо'їу ко'рову / з'н'ї ми з'нейї неч'ист' о'ц'у* (н. п. 5); *а ко'лис' у ма'лого о'т'ї / з'найете / гуски // ап'т'екар' каже / йа те'бе ш'ч'ас нав'ч'у // о'то йак' буде моло'дик / вузлик'ів по'на'тої і п'їд кам'їне'ц' / де не' ход'ете і поли'ваї // вузлики на ниточ'ку / і проїш'ло все* (н. п. 5).

Окремо зафіксовано дійства, за допомогою яких можна позбавитись бородавок: *йа вам роска'жу про м'іс'ац' / то бу'ло со'м'ноу / в мене була боро'давк'а // о'тут у' мене йес'т' та'каїа к'рас'н'їкаїа' то'ч'їка / ме'н'ї бу'ло ро'к'ів дев'їат' // боро'давк'а була ве'лика / на'в'ерно з' добра горо'шинка // і мо'її мам'ї ска'зали / шоб' п'їти на' коли' буде' новї м'іс'ац' / серпик та'кі / п'їти на' угол' дома / вз'ат' с'о' бойу руш'ник і к'руж'ку во'ди / с'тати на р'їг' хати / посмот'р'ет' на м'іс'ац' і три'раза' нада'злит' / от' мама ме'н'ї в'руки нали'вала раз во'дич'ки / йа в'милас'а / по'том вта'рої раз йа в'милас'а і т'рет'ї раз // йа в'итерлас' / б'їл'ш на м'іс'ац' не' дївилас' / і п'їш'ли ми в'хату с'пату // і в мене боро'давк'а та' про'пала* (н. п. 9); *ви'в'азували гуски с'иро'вої ниткої на молоди'ка // бе'реш с'иро'ву нитку / це та'ка нитка / не' то бу'мажна / не' то йак шпа'гат та'кі // о'то нейу ви'в'азували бо'родавки // о'то с'к'їки бо'родавок / о'так над' нейу на молоди'ка ви'в'азу'ют' // о'це так' б'їл'а од'ної бо'родавки / раз'с і зав'а'зав' пел'ку / б'їл'а дру'гої / раз'с і зав'а'зав' // с'к'їки там' йїх / поза'в'азувае // ну а то'дї ч'и п'їд'пал'ували / чи в туа'л'ет' вики'дали* (н. п. 16);

3) лікування хворого зуба: *ну / о'це ж'так ме'н'ї су'с'їд'ка ка'зала / шо / з'нач'ит' / йак'шо ти бач'їш / шо м'іс'ац' мо'ло'дї / т'їки наро'див'са / і ти ста'йеш / і йак'ти по'бач'їла / і ни'куди / і з'разу ч'їтайеш / тут ти за'помниш / не' нада' за'писуват' // м'іс'ац' / м'іс'ац' мо'ло'дї / в' тебе р'їг' зо'ло'тїй / йак в' тебе р'їг' задзв'є'нит' / хаї в' мене зуб за'бол'ит' // у' його р'їг' ни'коли не' задзв'є'нит'* (н. п. 2); *йа ш'ч'е коли була ма'лоу / при'їхала т'отушка і в'нейї зуб за'бол'їв // во'на каже' буду'їхат' / завтра / у'город зуб л'їч'їт' // д'їд' каже' ни'куди не' нада' / си'ди // ос' при'воде чоло'в'їка / вз'ав Та'т'ану за'руку / м'іс'ац' т'їки з'їш'ов' / і в'ін шос' / шепч'е / шепч'е / каже' дер'жи о'так отк'рит'ї ла'дошки / пере'хр'єс'тив і все / о'так за'гово'рив* (н. п. 5); *д'ад'ко ме'н'ї с'д'єлав та'ке / замо'лив / бо йа ч'ут' / дуба не' да'ла // у' мене розбо'л'їв'са зуб / йа не' чу'ст'вовала його / шо в'ін бо'лит' // а в'ін за'гав'рив ме'н'ї / проч'їтав три'рази / Оч'є наш' / а по'а'том ч'єрез' кажд'ї раз' п'їс'л'а' ц'ого / замо'в'л'ан'а / моло'дї м'іс'ац' / про'с'їв у' ста'рого / ч'и бо'лат' / кост'ї в' не'жу'во'го // в' не'жу'во'го кост'ї не' бо'лат' / у'раба бож'їего / ім'а наз'вайш' / хаї'зуби не' бо'лат' / а'м'їн' // і о'це три'раза' / Оч'є наш' і о'п'ат' замо'в'л'ан'а / Оч'є наш' і о'п'ат' замо'в'л'ан'а* (н. п. 15).

Цікаво, що зубний біль замовляють і на повний Місяць: *йа йак'ва'їтна с'тала / в' мене с'тали'зуби*

бо л'іт' і од'на ж'іночка каже / приїди до мене / т'іки на повній м'ісац' / їа то б'і за мовлу зуби і перес'тали в мене бо л'іт' // во'на со б'і шепот'іла і зуби перес'тали бо л'іт' вопш'че в мене (н. п. 6);

4) лікування нетримання сечі: о'це ч'ерез' до рогу син жу'є / так у їй х'лопч'ик у п'ісував'са / так во'дили їо'го до баб'ки сна'чала на молоді'ці / а то'д'і їак поло'вина / п'ів м'ісац' / а то'д'і їак повен у же м'ісац' / во'на шос' шеп'тала і пере'с'тало (н. п. 6).

Носії говірки зауважують, що хвороби можна лікувати в різні фази Місяця: їес'т' л'еч'ат' на молоді'ка // на уш'ч'ерб в'с'ак'і хво'роби л'і'ч'ім' і на полно'лун'їе (н. п. 9), однак у період молодого Місяця краще утриматися від планування операцій, подібні дії краще реалізовувати на спадний: кажут' / шо на молоді' м'ісац' н'ел'з'а ро'бит' н'ї їаких опе'рац'її / н'ї'ч'ого / все це т'іл'ки на уби'вайуш'чу лу'ну (н. п. 14); на уби'вайуш'чу ро'бит' опе'рац'її / шоб ц'а бо'лезн' не' поно'вилас' (н. п. 14);

5) лікування дитячого переляку: з'найу / шо до бабок д'ї'теї во'дили / їаї'цом ви'катували // сна'чала / кажут' / нада приї'ти на молоді'ка / то'д'і на спад' / то'д'і на нарост'тайуш'чої лу'н'є // ну їак'шо з'лак'ана дит'ина / то ви'катували їаї'цом на о'ці' всі' фази м'ісац'а (н. п. 16).

Помічено негативний вплив на людину повного Місяця, що викликає появу нових хвороб (із-поміж яких часто безсоння) чи загострення вже наявних: на повній м'ісац' не'ї бажано д'ї'виц'а / о'це так вилу'пес'а на н'ого ї' дивис'а / пото'му шо у в'с'ак'их х'ворих л'у'деї в'їн визн'ваїе сво'їу ре'акц'їю / визн'ваїе бе'з'он'а // а в н'екоторих л'у'деї повній м'ісац' тиск викли'каїе / в не'по'ди'ноких і це не' с'каз'ки // обост'р'аїе бо'л'ач'ки / о'соб'єно в полно'лун'їе (н. п. 27);

6) привертання достатку: їес'т'ї пока'зат' д'єн'ги / то'будут' г'рош'ї во'диц'а на молоді' м'ісац' // ї'ду на ї'армарку куп'цом / ве'р'тайус' на' собол'є мала'д'цом / зано'шу в дом клад / даї' Бог с'к'їп'ки д'єн'єг / шоб н'їкуди било клас'т' // це ми в д'єц'тв'ї ка'зали так (н. п. 21); п'рос'ат' г'рош'ї на молоді' м'ісац' // кажут' / молоді' м'ісац' / даї' г'рош'ї / шос' / ко'лис' їа та'ке ч'ув' (н. п. 28).

Також спостережено повір'я на молодика задля збільшення матеріального становища: на мо'ло'д'ї м'ісац' нада м'єлоч'у в кар'ман'ї по'тру'сит' / це а'би г'рош'ї во'дилис'а (н. п. 2); нада торох'т'їт' м'єлоч'у на молоді'ка / шоб г'рош'ї були (н. п. 3); їак м'ісац' поїа'вивс'а' перш'ї / молод'ик / нада / шоб ко'п'їки в кар'ман'ї були / тр'ас'ти / шоб г'рош'ї во'дилис' (н. п. 5); молоді' м'ісац' / на н'ого нада по'казуват' д'єн'єж'ку / шоб д'єн'ги во'дилис' (н. п. 9); їак по'бач'ив / слу'ч'аїно' голову п'їд'н'ав / о' молод'ик / то ста'ралис' з'є'разу у з'ац'а' ч'и за г'рош'ї ру'ками / їак'шо в кар'ман'ї / ч'и за с'ї'р'ож'ки золо'т'ї / за їа'к'їс' при'раси / шоб ц'ї м'ісац' був д'єн'єжн'ї / шоб д'єн'єж'ка при'ходила в дом (н. п. 16); на молод'ик / їак ти їо'го перш'ї раз'є по'бач'ила / вс'ї'да' нада в кар'ман'ї за'л'їз'ти і шос' схва'тит' // нада / шоб у кар'ман'ї мо'н'єтка ле'ї'жала / то'д'ї вес' м'ісац' / буде'ш при'д'єн'га'х // їа о'це у ц'ї раз'є у кар'ман' хоп' / а в мене там кл'уч' ле'ї'жит' / хоч' за кл'уч' схва'тилас' (н. п. 17); їа ч'ула / шо в молоді' м'ісац' г'рош'ї по'казуй'ш / на в'їк'но' ложис' там / де в'їн с'в'їтит' / і в тебе' будут' прибав'л'ац'а' д'єн'ги в коше'п'ку / і ч'им б'їл'ш'ї ку'п'ури / тим луч'ше // і нада

об'ї'зат'єлно / шоб во'ни були в коше'п'ку і с'коше'п'ка виг'ла дали к'рупн'ї ку'п'ури (н. п. 22); їак'шо молоді' м'ісац' / т'реба' вїнести м'єлоч' / пока'зат' м'ісац'у і попро'сит' / шоб був б'їл'ш'ї дос'таток (н. п. 23); на нові' м'ісац' г'рош'ї в ру'ці' прида'в'ит' / шоб г'рош'ї були (н. п. 26).

Існують побутові справи, які варто здійснювати в період спадного Місяця: в'їкна мит' / нада на уби'вайуш'ч'її лу'н'ї // ко'лис' хату їак пост'ройїла і п'їсл'а штука'турки в'їкна мит' / од'не в'їк'но мила п'ївд'н'а / то'д'ї шос' пе'ре'ї'било // ч'ерез' два дн'ї вс'ї остал'н'ї в'їкна за п'ївч'а'са по'мила // приї'шла до'дому ї'ка'жу мам'ї / шос' не'в'єро'їатне / од'не в'їк'но п'ївд'н'а мила і вс'ї остал'н'ї за п'ївд'н'а / а во'на ї'каже / їа'ка лу'на // ка'жу уби'вайуш'ч'а / а во'на ї'каже / то на уби'вайуш'ч'у нада ст'ї'рат' / уби'рат' / мит' у'се (н. п. 5), а от дії з догляду за собою варто планувати на час зростаючого чи молодого Місяця, що підтверджують такі коментарі: стр'їж'уц'а на молоді' м'ісац' (н. п. 3); ст'риетис'а' кажут' / нада на рос'туч'її м'ісац' (н. п. 5); з'найу / хтос' ст'риг'са' на молоді'ка / це їак'шо хоч'єш / шоб б'їстро' волоси рос'ли (н. п. 16); їа з'найу / шо на мала'дик там ч'о'гос' не'ї можна ро'бит' / на рас'туч'чу лу'ну шос' можна / на уби'вайуш'чу шос' не'ї можна // о'то л'ї'ч'їц'а / шос' п'ит' / мама прим'ї'чала (н. п. 18); на убу'вайуш'ч'її м'ісац' не'ї можна н'ї ст'риетис'а' / не'ї можна дол'ги в'їд'ав'ати (н. п. 21); на молоді' м'ісац' можна ст'риг'тис' / шоб здо'ров'ї волоси рос'ли // хара'шо їа'к'їс' омо'лаживайуш'ч'ї про'це'дури ро'бит' / там л'ї'цо / маску нало'жит' / ота'кого п'лана (н. п. 22).

Мовці пригадують звичаї, пов'язані з саджанням городини на молодий і зростаючий Місяць: на ро'с'туч'ч'її м'ісац' ка'пусту к'вас'ат' і сад'ат' (н. п. 3); на молоді'ка / на рос'туч'ч'її м'ісац' са'дит' нада (н. п. 6); мама прим'ї'чала / ка'зала / ро'с'аду нада са'дит' т'їки на рас'туч'чу лу'ну (н. п. 18); кажут' / шо на го'род'ї / їак'шо по'садиш на молоді'ка / то'буде хара'шо рос'ти / а їак'шо наобо'рот / на повній м'ісац' / то'д'ї во'но не'ї дуже рос'те // ну їа лун'ого календа'р'а не'ї при'д'ержуй'с' / са'д'у / ко'ли їе ч'ас (н. п. 19); на мала'дик са'д'їт' / п'єр'є'саживат' цв'ї'ти / ра'саду (н. п. 25), із іншими господарськими справами: з'найу / шо і к'воч'ку са'дили / і св'ї'ну до кну'р'а во'дили на молоді'ка (н. п. 16), натомість на спадний Місяць саджати небажано: на уш'ч'єрбн'ї м'ісац' не'ї сад'ат' (н. п. 6).

Спостережено і протилежний звичай: на молод'ик н'ї'ч'ого не'ї можна бу'ло са'дит' / то'му ш'ч'о н'ї'ч'ого не'ї виросте // не са'ди на молоді'ка / а т'їл'ки на прибу'вайуш'ч'її м'ісац' са'дит' т'реба бу'ло (н. п. 21).

Один із діалектоносіїв наголошує на особливостях врожаю залежно від місячного календаря: в садо'го'родн'їх пол'о'вих ро'ботах їес'т' кал'єнда'р'ї за ц'їми фазами // так / їак'шо хоч'єш наї'ти те / шо кор'єш'ками в зе'м'л'ї / то на та'к'ї'то м'ісац' / те / шо плодо'носе в'є'р'ху / то на та'к'ї'то (н. п. 16).

На молодий і на зростаючий Місяць прийнято починати нову добру справу, яка ознаменується швидким і якісним завершенням: на рос'туч'чу лу'ну нада ро'бит' нов'ї д'ї'ла / уст'ройїц'а на ро'боту / пок'ласти г'рош'ї в банк (н. п. 14); на молоді'ка нач'ї'нали в'с'ак'ї та'к'ї' хара'ш'ї д'ї'ла // до'пуст'їм / їа нач'ї'нала вс'ї'да в'а'зат' а'бо с'в'їтер / а'бо нос'ки //

ім'єно на новий м'іс'ац' / нові та к'і д'і ла / шоб у'дачно
їїх завершит' / вс'ї да нач'ї нали на молодика
(н. п. 16); хара'шо шос' / нове ро'бит' на молодий
м'іс'ац' (н. п. 22).

У досліджуваному ареалі побутує думка про обов'язковість закритого вікна на ніч (фіранкою чи чимось іншим), щоб Місяць не світив на людину під час сну: *нада закри ват' / шоб м'іс'ац' не падав на тебе / на лу'це / на сп'л'ачу л'удину* (н. п. 2); *не можна / шоб м'іс'ац' св'ї тив / лу'нат'іком можут' бут'* (н. п. 3); *нада закри ват' / шоб не св'ї тив* (н. п. 4); *нада закри ват' в'їк но / шоб м'іс'ац' на л'удину не св'ї тив / о собено на д'ї теї / х'тозна ч'о го* (н. п. 5); *на повній / кажут' / може т' повлі'їт' на голову // м'іс'ац' / шоб не г'ланув на д'ї тину / бо буде лу'нат'ік / нада ш'торки закри ват'* (н. п. 6); *нада закри ват' в'їкна / шоб на тебе не св'ї тив м'іс'ац' // їа дуже не луб'лу / коли с'в'їте м'іс'ац' / а в мене не ма ш'тори* (н. п. 9); *коли с'в'їте м'іс'ац' / нада закри ват' в'їк но // їа са ма закри вайу / бо другий раз м'іс'ац' цеї с'в'їте пр'ам на мене / в'їк но в мене так / кро'ват' сто'їт' // їа ста' райус' закри ват' в'їк но / бо довго не можу зас'нут' // бе'спо коїно / можеш за н'їч проси' пац'а / во но с'в'їте / м'ї шайе* (н. п. 14); *не можна / шоб м'іс'ац' св'ї тив на кро'ват' / шоб в'їк но не попа'дав / бо па'гано спат' буде'ш* (н. п. 15); *це ра'нїше ка'зали / шо лу'нат'іком с'тане'ш / їак'шо м'іс'ац' на тебе буде св'ї тит' // ну ш'час у же та'кого не ма'їе / їа вже та'кого не ч'ула дав'но* (н. п. 19); *нада шоб м'іс'ац' не св'ї тив у в'їк но / тошо може бут' лу'нат'іком а'бо не будеш с'пати // от їа / нап'риклад / на полно'лун'їє не можу с'пати / ме'нї т'реба закри ват' у'се / в'їн на мене с'в'їте* (н. п. 21); *не можна / шоб м'іс'ац' св'ї тив на л'удину / д'ї тину / о собено ко'ли це полно'лун'їє / бо в'їн кра'де у л'удини сон* (н. п. 23); *їак'шо нап'риклад полно'лун'їє / в'їкна кра'ш'че за в'їсит' темним ч'им / шоб не проб'ї валос'а в хату* (н. п. 27).

Втрату традиційних народних знань щодо згаданого явища помічено в іншій говірці: *їєсл'ї ч'єло'в'єк лу'нат'ік / це не об'ї зат'єл'но м'іс'ац' / должен св'ї тит' / це в'їкна пат'о лог'їїа та'ка і все // а в'їкна закри вайут' не їз'а того / а би м'іс'ац' не св'ї тив / а шоб менше загл'а дали н'оч'у / пото'му шо в нас тут може ка'ждий про'ходить і д'ї виц'а / а ш'че в нас тут фа'нар' / ш'че ї перв'ї е'таж* (н. п. 9).

Побутує звичай на молодий Місяць залишати воду на ніч під зоряним небом, на ранок така вода вважається освяченою і має цілющий ефект: *їа ч'ула / шо на молодий м'іс'ац' / на рос'туш'чу лу'ну нада с'тавит' воду на н'їч п'їд з'єв'озди // їа з'найу / шо в мене под'руга н'ї коли не х'оде св'а'тит' на Паску воду / во'на вс'їг да наби'райе в'їд'ро / во'на жи'є в сво'їом дом'ї // наби'райе в'їд'ро / ви'носе на ого'род і там с'в'їтиц'а м'іс'ац' ч'и лу'на / і во'на ка'зала / шо це во'да вже ос'в'єчена // лу'чше / ч'їм у церкв'ї* (н. п. 14).

Засвідчено метафоричні зображення Місяця чи його ототожнення з живими істотами: *ум'вайіц'а о'так* (н. п. 10); *в'їшов м'іс'ац' (з-за хмар)* (н. п. 14); *ка'зали / молодик наро'дивс'а* (н. п. 16); *ка'зали / м'іс'ац' наро'дивс'а* (н. п. 21); описові конструкції *м'іс'ац' на неб'ї / зоре'н'ки с'айут'* (н. п. 9).

Для називання часу, коли місячно, видно від с'яйва місяця, носії досліджуваних говірок послуговуються лексемами *м'іс'ач'но* (н. пп.: 1, 2, 12, 14, 17, 18, 20, 21, 26,

28), *їасно* (н. п. 28), *м'іс'ач'ній* (н. пп.: 14–17, 19, 20, 24) (і варіантом *м'єс'ач'ній* – н. п. 25) та атрибутивними словосполученнями: *м'іс'ач'на н'їч* (н. п. 7), *їас'на н'їч* (н. п. 28), *м'іс'ач'не с'аїєо* (н. п. 22).

У деяких населених пунктах у процесі характеристики місячної ночі місцеві жителі зазначають її особливості: *м'іс'ач'но / їєсл'ї лу'на ве'лика і во'но от'ней'ї видно* (н. п. 14); *м'іс'ач'но / їак'шо м'іс'ац' повній / а їак'шо не'ма / то їо'го просто за х'марами не'ї видно* (н. п. 17).

Зафіксовано і протилежне явище – безмісячну ніч, яку реалізовано семами *бе'з'м'іс'ач'но* (19), *бе'з'лун'о* (19).

Висновки. Отже, проаналізований матеріал з українських східноstepових говірок дав підстави виявити значну кількість репрезентантів, їхніх варіантів і пов'язаних із ними прикмет, повір'їв, легенд, замовлянь, які відображають народні уявлення про Місяць. Найбільше уваги мовці надають найменуванням фаз Місяця, із-поміж яких трапляються однослівні та двослівні назви.

Особливого значення в досліджуваному ареалі набув молодик, адже саме з цієї фази Місяця пов'язана більшість народних звичаїв лікування окремих хвороб, поліпшення матеріального достатку в сім'ї, знайомства з добрим хлопцем тощо. Помічено, що починати нову справу, садити городину чи планувати дії, пов'язані з доглядом за собою, краще на молодий Місяць.

Окремо спостережено специфіку розрізнення молодого та спадного Місяця; подано характеристики молодого, зростаючого, повного і спадного тощо.

З усіх зафіксованих маніфестантів та їхніх варіантів (248 одиниць) засвідчено такі показники лексем у відсотках відповідно: н. п. 9 – 6,8 %, н. п. 14 – 6,4 %, н. пп.: 21, 26 – по 6 %, н. п. 27 – 5,5 %, н. п. 4 – 5,2 %, н. п. 5 – 4,8 %, н. пп.: 2, 16, 25 – по 4,5 %, н. п. 6 – 4 %, н. п. 18 – 3,6 %, н. п. 17 – 3,2 %, н. пп.: 1, 3, 7, 15, 22, 28 – по 2,9 %, н. пп.: 12, 13, 20, 23 – по 2,4 %, н. пп.: 10, 19 – по 2 %, н. пп.: 8, 24 – по 1,6 %, н. п. 11 – 0,8 %.

Перспектива подальших досліджень – уведення проаналізованого матеріалу в загальноукраїнський контекст, порівняння етнолінгвістичного матеріалу зі східноstepових говірок з іншими ареалами України, виявлення його самобутності, а також вивчення інших лексико-семантичних груп лексики, пов'язаних із астро- та метеомінаціями, в українських східноstepових говірках.

Перелік умовних скорочень

н. п. – населений пункт
н. пп. – населені пункти

Список обстежених населених пунктів

1. с. Більманка Пологівського району Запорізької області;
2. смт Кам'янка (Куйбишеве) Пологівського району Запорізької області;
3. с. Трудове Пологівського району Запорізької області;
4. с. Гусарка Пологівського району Запорізької області;
5. с. Білоцерківка Пологівського району Запорізької області;
6. с. Благовіщенка Пологівського району Запорізької області;
7. с. Полкове Волноваського району Донецької області;
8. с. Темрюк (Старченкове) Маріупольського району Донецької області;
9. м. Маріуполь Донецької області;
10. с. Кальчинівка Маріупольського району Донецької області;
11. с. Виноградне Новоазовського району Донецької області;
12. м. Краматорськ Донецької області;
13. смт Нікольське (Володарськ) Маріупольського району Донецької області;
14. м. Мелітополь Запорізької області;
15. смт Талаківка Маріупольського району Донецької області;
16. с. Новоукраїнка (Гайчур) Пологівського району Запорізької області;

17. м. Запоріжжя;
18. м. Слов'янськ Краматорського району Донецької області;
19. с. Лукашеве Запорізького району Запорізької області;
20. с. Петрівка Перша Краматорського району Донецької області;
21. м. Гуляйполе Пологівського району Запорізької області;
22. смт Комиш-Зоря Пологівського району Запорізької області;
23. м. Бердянськ Запорізької області;
24. с. Дунаївка Приазовського району Запорізької області;
25. с. Дружне Пологівського району Запорізької області;
26. с. Веселе Мелітопольського району Запорізької області;
27. смт Нижня Кринка Донецького району Донецької області;
28. с. Максимільянівка Покровського району Донецької області.

Список використаних джерел

1. Богуш О. М. Українська астрономічна термінологія кінця XIX – першої третини XX ст.: генеза, структура, системна організація : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. М. Богуш. – Луцьк, 2015.
2. Карпенко О. Ю. Про космонімічний фрейм / О. Ю. Карпенко // Записки з ономастики. – 2009. – Вип. 12. – С. 51–63.
3. Масенко Л. Т. "Чумацький Шлях сріблясту куряву простеле..." / Л. Т. Масенко // Культура слова : республ. міжвід. зб. – 1990. – Вип. 39. – С. 31–35.
4. Підгородецька І. Ю. Образно-символічний потенціал космонімів як засобів вербалізації краси природи (на матеріалі творів української дитячої літератури другої половини XIX – початку XX ст.) / І. Ю. Підгородецька // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – 2008. – Вип. 26. – С. 67–71.
5. Плечко А. А. Місяць у традиційних уявленнях поліщуків та його номінація в середньополіських говірках / А. А. Плечко // Волинь – Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіон. проблем. – 2010. – Вип. 22 (II). – С. 350–356.
6. Прокопович Л. С. Мовно-естетична репрезентація назв небесних світил сонце, місяць, зорі в сучасному поетичному дискурсі / Л. С. Прокопович, М. В. Луца // Молодий вчений. – 2017. – № 4.3 (44.3). – С. 216–220.
7. Синишин Л. М. Астрономічна лексика української мови та її вивчення в курсі української мови як іноземної / Л. М. Синишин // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 3. – С. 214–218.
8. Соломахин А. Ф. Структура, функціонування та розвиток астрономічної термінології української мови (друга половина XX – початок XXI ст.) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / А. Ф. Соломахин. – Херсон, 2015.
9. Тріль О. М. Назви на позначення поняття "група зірок" у писемних пам'ятках з Полісся в контексті староукраїнської мови / О. М. Тріль // Волинь – Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіон. проблем. – 2010. – Вип. 22 (I). – С. 180–185.
10. Тріль О. М. Назви нічного світила в пам'ятках української мови / О. М. Тріль // Волинь – Житомирщина : іст.-філол. зб. з регіон. проблем. – 2009. – Вип. 18. – С. 104–112.
11. Тріль О. М. Назви сузір'їв в українській мові XVI–XVII століть / О. М. Тріль // Писемні пам'ятки : сучасне прочитання. – 2011. – С. 107–112.
12. Федорович Н. В. Українська народна астрономія : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.05 / Н. В. Федорович. – К., 2009.

Yuliia Kalishchuk (Onyshchenko), PhD Student
 ORCID: 0000-0001-7212-2638
 e-mail: gulia.onischenko@ukr.net
 Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

THE MOON IN REPRESENTATIONS AND BELIEFS OF UKRAINIAN EASTERN STEPPE DIALECTS

Based on the data of eastern-steppe dialects the article researches the role of the moon in the beliefs of the Ukrainian people. In the extensive comments of the interviewees, we recorded signs, beliefs, spells, customs, etc., associated with the stay of the heavenly body in different phases.

Semes were analyzed to the designation of the Moon, the closest celestial body to the Earth, the satellite of the Earth shining with reflected sunlight, its phases, the parts of the crescent, and the time when the moon is visible by the glow of the moon. Confirmed omens that portend good or bad weather, frost, and even the beginning of a war, can be traced by the location of a conditional bucket on the tips of the Moon.

One-component lexemes are identified: poluko^o tso, naro^s taniie, uby^l van['] iie, ros^l te (and a variant of ras^l tot), prybu^l vaie, ubu^l va (and a variant of ubu^l vaie), u^l khodit, usher^l byvsa, etc. and multi-component units: ^lphazy ^lmisatsa, na molody^l ka, na s^l povni, na ush^l cherblen:a (another variant na^l usherb), na^l ubyl, na spad, try^l chetverti, ya^l kyi ubu^l vaie (another option uby^l vaie), vey^l lyka lu^l na, ras^l tushchyi ^lmisats (another variant ros^l tushcha lu^l na, ras^l tushcha lu^l na, ros^l tushchyi ^lmisats, ros^l tushchii ^lmisats, ros^l tuchyi ^lmisats, roas^l tushchyi ^lmisats), spa^l daiuchy ^lmisats, shcher^l batyi ^lmisats, ^lduzhe vazhsh^l kyi ^lmisats, prybu^l vayuchy ^lmisats, naros^l tayushcha lu^l na ecton the designation of the Moon and its phases, comparison ^lmisats yak mly^l nove ^lkoleso (about the full Moon).

The properties and qualities of the young, growing, full, and waning Moon were presented in detail. Most often, among all phases in the dialect speakers' comments was a new moon, because during this period the Moon has a healing power that helps in the treatment of teeth, fright in a child, enuresis, removal of warts, meeting a good partner, improving the financial situation in the family, etc. Also, on the new moon, customs are observed regarding the need to start new things, plant a vegetable garden, and plan self-care-related actions. Unlike the young moon, the full moon often has a negative effect on a person, because it can cause insomnia or other diseases. It emphasizes the need to cover the windows at night to avoid the moonlight falling on a person during sleep.

In the analyzed area, with the help of a metaphorical image, the Moon appears in the form of a living being: umy^l vayits^l :a o^l tak, ^lvyishov ^lmisats (z-za khmar), ka^l zaly / molo^l dyk naro^l dyvsia, ka^l zaly / ^lmisats naro^l dyvsia etc.

Keywords: dialect, Ukrainian eastern-steppe dialects, astronomical vocabulary, phases of the Moon, sema.

References

1. Bohush, O. M. (2015). Ukrainiska astronomichna terminolohiia kintsia XIX – pershoi tretyny XX st.: geneza, struktura, systemna orhanizatsiia [Ukrainian astronomical terminology of the late nineteenth and first third of the twentieth century: genesis, structure, system organization] (Extended abstract of PhD dissertation). Lutsk (In Ukr.).
2. Karpenko, O. lu. (2009). Pro kosmonimichnyi freim [About the cosmic frame]. Zapysky z onomastyky. Iss. 12, pp. 51–63 (In Ukr.).
3. Masenko, L. T. (1990). "Chumatskyi Shliakh sribliastu kuriavu prostele..." ["The Milky Way will be covered with silver smoke..."]. Kultura slova : respubl. mizhvid. zb. Iss. 39, pp. 31–35 (In Ukr.).
4. Pidhorodetska, I. lu. (2008). Obrazno-symbolichnyi potentsial kosmonimiv yak zasobiv verbalizatsii krasny pryrody (na materialii tvoriv ukraïnskoï ditiachoi literatury druhoï polovyny XIX – pochatku XX st.) [The Figurative and Symbolic Potential of Cosmonyms as Means of Verbalizing the Beauty of Nature (based on the Works of Ukrainian Children's Literature of the second half of the XIX and early XX centuries)]. Lnhvistychni doslidzhennia : zb. nauk. prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. S. Skovorody. Iss. 26, pp. 67–71 (In Ukr.).
5. Plechko, A. A. (2010). Misiats u tradytsiynih uivlenniakh polishchukiv ta yoho nominatsiia v serednopoliskykh hovirkakh [The month in traditional Polissya concepts and its nomination in Middle Polissya dialects]. Volyn – Zhytomyrshchyna : ist-filol. zb. z rehion. problem. Iss. 22 (II), pp. 350–356 (In Ukr.).
6. Prokopovych, L. S., Lutsa, M. V. (2017). Movno-estetychna reprezentatsiia nazv nebesnykh svityl sontse, misiats, zori v suchasnomu poetychnomu dyskursi [Linguistic and Aesthetic Representation of the Names of Heavenly Luminaries Sun, Moon, Stars in Modern Poetic Discourse]. Molodyi vchenyi. No. 4.3 (44.3), pp. 216–220 (In Ukr.).
7. Synyshyn, L. M. (2008). Astronimichna leksyka ukraïnskoï movy ta yii vyvchennia v kursy ukraïnskoï movy yak inozemnoï [Astronomical vocabulary of the Ukrainian language and its study in the course of Ukrainian as a foreign language]. Teoriia i praktyka vykladannia ukraïnskoï movy yak inozemnoï : zb. nauk. prats. Iss. 3, pp. 214–218 (In Ukr.).
8. Solomakhin, A. F. (2015). Struktura, funktsionuvannia ta rozvytok astronomichnoi terminolohii ukraïnskoï movy (druha polovyna XX – pochatok XXI st.) [Structure, Functioning and Development of Astronomical Terminology of the Ukrainian Language (second half of the XX – beginning of the XXI century)]. (Extended abstract of PhD dissertation). Kherson (In Ukr.).
9. Tril, O. M. (2010). Nazvy na poznachennia poniattia "hrupa zirok" u pysemnykh pamiatkakh z Polissia v konteksti staroukraïnskoï movy [Names for the concept of "group of stars" in written monuments from Polissya in the context of the Old Ukrainian language]. Volyn – Zhytomyrshchyna : ist-filol. zb. z rehion. problem. Iss. 22 (I), pp. 180–185 (In Ukr.).
10. Tril, O. M. (2009). Nazvy nichnoho svityla v pamiatkakh ukraïnskoï movy [Names of the night luminary in the monuments of the Ukrainian language]. Volyn – Zhytomyrshchyna : ist-filol. zb. z rehion. problem. Iss. 18, pp. 104–112 (In Ukr.).
11. Tril, O. M. (2011). Nazvy suziriv v ukraïnskii movi XVI–XVII stolit [Names of constellations in the Ukrainian language of the XVI–XVII centuries]. Pysemni pamiatky : suchasne prochyttannia, pp. 107–112 (In Ukr.).
12. Fedorovych, N. V. (2009). Ukrainiska narodna astronomiia [Ukrainian folk astronomy] (Extended abstract of PhD dissertation). Kyiv (In Ukr.).

Надійшла до редколегії 01.03.23